

B 40119

30070
M344

TUSSCHEN FLIE EN BORNE.

SCHETSEN UIT DE GESCHIEDENIS

VAN

SCHELLINGERLAND

DOOR

G. A. Wumkes,

Herv. Pred. te Roden.

Bibliotheek
Catalogusnr.
30678

Ryksargyf

WESTER-SCHELLING,
J. O E P K E S,
1900.

VOORBERICHT.

Dit boekje is geschreven uit liefde voor het schoone Waddeneiland, dat bijkans vijf jaren mijn woonplaats was, en tevens met de begeerte enige bouwstof aan te dragen voor de geschiedenis van mijn Friesch vaderland, waartoe ook Schellingerland in volkenkundigen zin behoort.

't Heeft mij groote moeite gekost, voor de ruwe omtrekken van het hier ontworpen geschiedbeeld, de noodige lijnen te vinden. Schaarsch toch zijn de gegevens, die licht verspreiden over het verleden van Schellinge, zoodat reeds de onvermoeide Wagenaar bekennen moest: „wij hebben wegens dit eiland, in opzichte van vroege oudheid, in 's lands geschiedenissen of kronyken niets kunnen ontdekken.” Daaraan is 't dan ook te wijten, dat losse schetsen en geen aaneensluitend geschiedverhaal de vrucht werd van mijn onderzoek.

Aan hen, die mij in enig opzicht met hun voorlichting hebben gediend betuig ik mijnen dank, inzonderheid aan den heer S. A. de Vries, candidaat tot den H. Dienst te Joure.

Moge dit boekje onder de eiland-Friesen het nationaal besef, onder de vastelands-Friesen de belangstelling in de Waddeneilanden versterken.

Ik groet u uit de verte „jeaf Skiilgelân.”

RODEN, (Drenthe).
13 November 1899.

G. A. WUMKES.

Eerst door bemiddeling van den Frieschen edelman Jancko Douwama, werd hun gelegenheid geschonken een brandschatting van Lange Pier af te koopen voor 200 gulden. Douwama ontving later van de Schellingers voor dezen dienst »dertig wagenscot, so se die in grote stormen fischen.”¹⁾

Het einde der lange lijdenshistorie, die Schellingerland heeft doorgemaakt, is geweest dat 't aan Holland bleef. Hoewel het hart der ingezetene bevolking nog immer bleef kloppen voor het oude Friesche stamvolk, de overmacht der staatkundige gebeurtenissen was te groot, dan dat zij zich scharen kon aan de zijde, die haar het liefst was. En zoo heeft Friesland den Fliestroom moeten prijs geven als de eeuwenoude grens van zijn gebied in het Westen en 't moeten dulden, dat Holland zijn landpalen verzette tot aan de oevers der Borne.

¹⁾ Jancko Douwama's Geschriften, bl. 711.

VII.

DE HEEREN VAN SCHELLINGERLAND.

Het geslacht van Schellinger edelingen, die vooral in de 14de en 15de eeuw een hoogst belangrijke plaats op dit eiland hebben ingenomen, is dat der Popma's. Wat de Cammingha's voor Ameland waren, dat zijn de Popma's voor Schellingerland geweest. Er ligt dan ook in de geschiedenis dezer beide geslachten een onmiskenbare trek van overeenkomst. Immers beide hebben een zelfde taaie worsteling tegen den on-Frieschen indringer doorgemaakt, om voor zich den titel »Vrij- en Erfheer des eilands” te veroveren en te handhaven. Slechts de einduitkomst van dezen strijd is gansch verschillend geweest. Terwijl de Cammingha's met de palm der overwinning uit het krijt zijn getreden, hebben de Popma's het onderspit gedolven. Deze ongelijke lotsbedeeling spiegelt zich nog af in het heden. In de volksherinnering leven de Cammingha's op Ameland nog voort en geen tachtig jaar geleden praalde nog hun trotsche stins met den hoogen slottoren zuidwaarts van Ballum, als om te getuigen van de grootheid der aloude Vrijheeren. De naam der Popma's daarentegen is een onbekende op Schellingerland en het landvolk weet zelfs de plaats niet meer, waar hun woonzetel stond, hoewel ze voor allen openbaar is. Even in het lage miedland van het dorpke

Ooster-End tusschen den zeedijk en het wagenpad, ligt de groene, bultige terp,¹⁾ op wier rug zich eens de state der Popma's verhief. Onmiddellijk daarnevens stond de Kapel Eenpoort, door de zorg van een der eerste ons bekende Popma's, die den naam Sjoert droeg, gebouwd in den jare 1330.²⁾

Daar de Popma's zoowel op Schellinge als Gryn het meeste land in eigendom hadden, beschouwden zij zich zelf van oudsher als Heeren dier eilanden, te meer niemand hen dit betwistte. 't Werd echter anders, toen de Hollandsche graven hun macht tot over het Flie uitstrekten. Deze traden nu op als Heer, maar om de Popma's niet al te zeer van zich te vervreemden, lieten zij hen het eiland regeeren onder den titel van Schout. Met een kleine belasting van 24 Wilhelmusgulden waren zij verder tevreden.³⁾ Ze konden dan ook al bitter weinig met het afgelegen eiland met zijn sterk Friesche gezindheid uitrichten en waarschijnlijk zijn zij blijde geweest 't door verkoop kwijt te kunnen raken. Gelijk wij hebben gezien, kreeg de stoutste ridder van Holland, Jan van Arkel het in erfleen. Zijn geslacht heeft 't evenwel niet behouden, daar al 't goed van Arkel werd verbeurd verklaard. Schellinge ging daarop in handen over van den Hollandschen edelman Gerrit van Heemskerk, die zich echter al even kort in dit bezit mocht verheugen. Hij haalde zich het ongenoegen van den graaf op den hals, met dit gevolg, dat zijne leengoederen ten gebruike werden gegeven aan zijn vrouw Margaretha van Kralingen.⁴⁾ Door dit alles was de positie der

¹⁾ De terp heet nog immer: Stins. De Kapel stond waar thans de Wed. Mier woont.

²⁾ *Stamboek van den Frieschen adel*, Dl. II, bl. 196.

³⁾ Van Heuss. en van B., Dl. II, bl. 294.

⁴⁾ Van Mieris, *Charterb.* Dl. IV, bl. 875.

Popma's versterkt. Vooral de schout Poppe, die zijn vader Siwaert in dit ambt was opgevolgd,¹⁾ en een onversaagd eiland-Fries was,²⁾ deed het aanzien van zijn geslacht stijgen. Hij pachtte het eiland van Filips van Bourgondië voor een luttele som³⁾ en nu beschouwde hij zich als Heer van de erve zijner vaderen, zonder er zich veel om te bekommeren welke vreemde lieden er mee beleend werden. Want wonderlijk is er in dezen tijd met Schellingerland omgesold. In 1469 schonk Karel de Stoute, zonder zich om de Popma's of de Heemskerk's iets te bekreunen, de Heerlijkheid aan zijn gunsteling Antonius Haderron, proost der St. Donaaskerk te Brugge en aan diens opvolgers. Een geestelijke uit de Zuidelijke Nederlanden kon dus den titel voeren: Heer van der Schelling.

De Schellingers zullen den draak hebben gestoken met dit vertoon. Zij toch wilden van geen anderen Heer weten dan van Sjoert Popma, Poppe's zoon.

De macht der Popma's bereikte haar middaghoogte onder den alom bekenden, energieken Rienck Popma, die zijn broer Sjoert als Heer van der Schelling opvolgde. Hij trad op met een onafhankelijkheid en vrijmoedigheid, die Fries en Hollander in verbazing zette. Den 21sten Mei 1482 sloot hij een verbond met Koning Eduard IV van Engeland, strekkende tot bevordering van wederkeerige vriendschap en koophandel tusschen Schellingerland en Brittanje. 't Is de moeite waard de Latijnsche

¹⁾ *Stamb. Friesch. adel* t. a. p.; Scheffer, *Ned. Familiearchief* bl. 46.

²⁾ Hij werd o.a. eens door den machtigen Vetkooper-edelman Sicko Sjaardama naar Groningen gezonden om zijn zoon, die daar in gijzeling was, op te eischen. Winsemius t. a. p. bl. 245.

³⁾ Miraeus, *Opera diplomatica*, Tom. III, fol. 208 „Elle (l'isle) fut baillée à ferme à ung des habitants du dit pays pour le prix et somme de seize clinquars par an."

oorkonde van deze bondssluiting te lezen. Zoo schalk b.v. wordt de Schellinger edelman daarin genoemd: »spectabilis vir Folkerus Reyner, insularum Scellingiae Dominus sive Domicellus.¹⁾ Deze rol kon echter niet lang worden volgehouden. Toen Rienck stierf en zijn zoon Jarich van hem het bestuur van het eiland overnam, hoopten zich de moeilijkheden opeen. Er moest worden beslist, wien de macht op Schellingerland toekwam: de abdij van Brugge, de Popma's of den Heer Cornelis van Bergen.²⁾ De laatste nu was een man van invloed, die den hoogen rang bekleedde van veldmaarschalk en veel verkeerde aan het hof van den vorst des lands, Aartshertog Filips van Oostenrijk. Eerst zocht hij den proost van Brugge³⁾ onschadelijk te maken. Deze werd ter verantwoording geroepen, en toen het bleek dat hij slechts den éenen verlijfbrief had van Karel den Stouten, terwijl Cornelis van Bergen de oude familiepapieren der Heemskerks kon toonen, viel de beslissing ten gunste van den laatsten uit. De Heerlijkheid werd derhalve toegezegd aan den Heer Cornelis van Bergen en zijne erven; aan de Brugsche proostdij moest hij als schadevergoeding alleen een jaarlijksche rente van 25 gulden uitkeeren.⁴⁾ De Schellingers kregen van regeeringswege aanschrijving Cornelis van Bergen te huldigen en te ontvangen als hun wettigen Heer.

Vergezeld van den secretaris en een der rechters van

¹⁾ Dit is: „de eerzame Folker Reyner (dat was zijn Hollandsche naam) Heer of Heertje van Schellingerland.” *Acta Publica*, ed. Rymer 1741.

²⁾ Deze was gehuwd met Maria van Sevenbergen, de zuster van Joost van Sevenbergen, welke het eiland van zijn moeder (de vrouw van Gerrit van Heemskerk) had geërfd.

³⁾ Zijn naam was: François van Busloden, bisschop van Besançon.

⁴⁾ De acte van arbitrage, (8 Nov. 1501) waaraan deze en verdere zaken zijn ontleend, bevindt zich in het Rijksarchief.

het Hof van Holland reisde de Heer van Bergen daarop naar het eiland om dit »in zijn possessie” te nemen. Zoodra dit Jarich Popma ter oore kwam begreep hij, dat het hooge spel, tot dusverre gespeeld, uit was. Vreezende op een smadelijke wijze buiten eigen erve te worden gestooten, reisde hij in allerijl den nieuwen Heer te ontmoeten om zich ter zijner beschikking te stellen. Deze ontving hem in Haarlem en blijkbaar trof 't hem toen de stoere Strand-Fries hem »alsulcken recht als hij of syne alders hebben ofte calingieren mochten tot de Heerlijkheid van der Schelling” opdroeg, behalve zijn voorvaderlijk erfgoed. Toen Jarich dan ook de begeerte te kennen gaf, om verder als schout des eilands in dienst van zijn nieuwen Heer te mogen staan, werd aan dien wensch voldaan. »Van Haarlem is daarop Heer Cornelis gereyst na der Schelling ende aldaer comende is hij van den ondersaten eerlic ende vruntlick ontfaen ende ingehaelt ende hebben de ondersaten ende Jarich hem in allen geobedieert en hem eedt gedaen als Heer ende Rechter.”¹⁾

Jarich Popma moest zich dus met het ambt van schout tevreden stellen; nevens hem werden zeven schepenen met de rechtspraak belast, terwijl een rentmeester de belastingen en de andere inkomsten des Heeren moest innen.

Na het vertrek van Heer Cornelis dacht evenwel de schout 't weer den ouden koers te kunnen uitsturen. Maar daarin had hij zich ditmaal bedrogen. De rentmeester gaf geen penning toe en vorderde stiptelijk alle gelden in, die weleer de Popma's aan zich hadden getrokken.

Bitter teleurgesteld besloot hij zijn beklag bij den Heer in te dienen. Vergezeld van Hendrik Hermansz, pastoor

¹⁾ Acte van arbitrage. R. A.

te Midsland, reisde hij naar het vergelegen stadje Grave, waar Heer Cornelis zich destijds bevond. Hij zeide zwaar gegriefd te zijn door de handelwijze van den rentmeester; zijn geslacht had steeds de inkomsten van het eiland getrokken; zelfs de graaf van Holland had nooit meer gevorderd dan 25 gulden per jaar, en moest de nieuwe Heer dan nu alle baten hebben? Heer Cornelis antwoordde verontwaardigd: »meent gij dan, dat mijne vaders het eiland voor 2000 gouden schilden hebben gekocht, om daarvoor slechts een armzalige 25 gulden als rente te ontvangen? Moet ik jaarlijks zelf niet een vaste som uitkeeren aan den proost van St. Donaes te Brugge? »Ik versta metten Heerlijkheid te hebben 't geen totter Heerlijkheid behoert, te weten: water ende wind, lyff ende litt, als crime ende civile, keuren ende breuken, waranden, duynen ende aanwassen, moelens, gemale, visscherye, vogelrye, aandriften als zeevanck, collacie van kercken, schot ende lot als huysgelt, officieren, baljuw, schoutenschap, schepenen, gezworenen, rentmeesters, heemraden, klokkenslag, gevankennisse, profyt van den segel, de Grindt als eylant behoerende aen der Schelling ende voorts al wat bevonden sal worden tot de Heerlijkheid te behoeren.»

Jarich hernam daarop, dat hem toch in elk geval toekwamen: de molen te Formerum en de renten van het eiland Gryn. Ook toonde hij nog de oude familiestukken zijner vaders, o.a. een verklaring van de stad Amsterdam en Haarlem, waaruit moest blijken, dat de Popma's Schellinge en Gryn weleer in eigendom hadden gehad. Doch Heer Cornelis bleef op zijn stuk staan en verklaarde »hij en wolde van syne Heerlijkheid niet gesceyden, om gheen dinck, nog van iet dat der Heer-

lijkheid aencleefde.» De molen alleen wilde hij hem tegen den kostenden prijs betalen.

Daar beiden het met elkander niet eens konden worden, verwezen ze de zaak naar een scheidgericht van acht »goede mannen, over beide syden vier gecoren,» met bepaling, dat wie de uitspraak van deze scheidslieden zou schenden, 500 gulden zou verbeuren.

De beslissing, door het achttal genomen, luidde als volgt: aan Heer Cornelis van Bergen en zijne erfgenamen komt de Heerlijkheid toe met alles wat er toe behoort.¹⁾ Voorloopig zal Jarich de molen van Formerum en de renten van Gryn mogen gebruiken, maar als bij nader onderzoek blijkt, dat hem dit niet toekomt, zal hij daarover in rechten worden betrokken. Heer Cornelis zal jaarlijks aan Jarich een lijfrente uitkeeren van dertig gulden voor zijn dienst en arbeid, en als hij komt te overlijden, aan zijn weduwe 15 gulden, zoo lang ze leeft. Verder zal zijn huis worden onderhouden en hem 20 paar konijnen worden geschonken. Als een herinnering aan zijne vervlogene grootheid zal Jarich nog een paar oude zwanen met hare jongen mogen houden. »Ende voorts zal hij wesen ende blijven nu voortaan een getrouw ondersaet op der Schelling ende doen in alle dingen als die ondersaten van der Schelling.»

Het eens zoo fiere geslacht der Popma's is in dezen schout diep vernederd. Als een oude huisknecht werd hij buiten dienst gesteld met een pover pensioen van 30 gulden. Hij moest zelfs zijne oude papieren, die op de Heerlijkheid betrekking hadden, overgeven »ende bekennen die als nu van geene waarde te syn.» En deze

¹⁾ Daaronder heeft men te verstaan hetgeen Heer Cornelis reeds heeft opgesomd.

Jarich Popma was nog een jonge man, toen hij zoo diep voor den Hollandschen maarschalk moest bukken. Zijn graf vindt men in de kerk te Tzummarum¹⁾ en 't is echte Friesche adeltrots, die na de diepe vernedering, toch op de zerk heeft laten beitelen: »Jarich Poppema, Heer van der Schelling ende Grindt stierf 26 Maart 1553.»

Heer Cornelis stierf in 1560 en vermaakte Schellingerland aan zijn neef Johan van Ligne, graaf van Aremborg, den fellen Spaanschgezinden stadhouder van Friesland en Groningen, die in den strijd tegen Oranje en het Geuzenvolk bij Heiligerlee (1568) den dood vond. Deze zag, in verband met de staatkundige en godsdienstige bewegingen, die het land in hevige beroering begonnen te brengen, wel in dat het Waddeneiland hem weinig genot zou geven. Hij bood 't deswege aan Amsterdam te koop aan,²⁾ maar de Vroedschap had er geen lust in. Bij zijn dood erfde zijn zoon Karel het eiland, maar daar hij nog jong was, regelde zijne moeder, Vrouwe Margaretha, geboren gravinne Van der Marck, de zaken der Heerlijkheid.³⁾ Zij stelde in 1569 Gerbrant Walekama als Drossaard aan, doch deze werd nog datzelfde jaar door de Geuzen gevangen genomen en afgezet.⁴⁾

Er volgden nu jaren, waarin ieder deed wat goed was in zijne oogen. Van een geregeld bestuur was in de jaren 1570–1580 geen sprake. De ambtlieden der Roomsche en Spaanschgezinde Aremborgs duldde men niet meer en de Staten van Holland hadden nog geen besluit ten aanzien van het eiland genomen. Eerst in

¹⁾ H. W. Steenstra, *Oudheidk. aantekeningen van Barraadeel*, Fran. 1836, bl. 18.

²⁾ Ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, Dl. V, bl. 344.

³⁾ Blijkens stukken in het Rijksarchief.

⁴⁾ Zie hoofdstuk IX.

1583 verklaarden zij de goederen van den huize Aremborg verbeurd »als teegen de gemeene saak dienende,» en nu volgde ook spoedig de benoeming van een Drossaard met een lastbrief van de Staten. Deze had echter geen gemakkelijke taak, daar op het eiland nog de grootste verwarring heerschte. Uit de resolutiën der Staten van Holland blijkt dan ook dat de eene Drost na den anderen zijn ambt neerlegde.¹⁾

Toen in 1599 de gravin van Aremborg hare goederen van de Staten terugkreeg, liet zij zich onmiddellijk op de hoogte stellen omtrent hare Heerlijkheid. Er kwamen toen wonderlijke dingen aan 't licht. Niet minder dan 80 huizen waren te West-End op haar grond gebouwd; de duinmeijer gebruikte van haar land alsof het zijn eigen was; gedurende vele jaren hadden de eilanders haar geen zoutevisch geleverd, gelijk zij verplicht waren. Het gansche verslag, dat men der Vrijvrouwe van Schellingerland voorlegde, was een groot relaas van jammerklachten.²⁾ 't Was waarlijk geen wonder, dat zij een tegenzin in zulk een bezit kreeg. Dit werd nog versterkt, toen zij in moeilijkheden kwam met de Regeering van het eiland, die op last van de Staten, zich verzette tegen het aanbrengen van een post soldaten en van wapenen op Schellingerland.³⁾ De dagen der aloude Heerlijkheid waren dan ook weldra geteld. In Heer Karel rijpte het plan zijne bezitting aan de Staten van Holland te verkoopen. Nadat hij zich had laten voorlichten door twee kundige mannen, die het eiland tevoren nauwkeurig hadden onder-

¹⁾ Zie de *Lijst van drossaards*, in de bijlagen.

²⁾ De Memorie is in het Rijksarchief.

³⁾ Resol. St. van Holl. 14 Febr. en 12 Maart 1602.

zocht,¹⁾ wendde hij zich met een aanbod tot de Hoogmogenden. Men werd accoord en zoo ging den 23sten Maart 1615 Schellingerland en Gryn aan Holland over. Alle vroede Schellingers zullen den val der Heerlijkheid hebben toegejuicht, want meer dan twee eeuwen lang was zij een bron geweest van twist en tweedracht.

¹⁾ Deze mannen waren Dirk Duyt van Voorhout en Mr. Dirk van Reynegom. Hun rapport (berustende in het Rijksarchief) is zeer belangrijk voor de kennis van het eiland.

VIII.

ONZE LIEVE VROUWE TEN DALE.

De politieke zijde van der Schellings historie laten wij eene wijle rusten om een blik te slaan in het kerkelijk leven van het eiland vóór de Reformatie. Wij kunnen daarvan echter niet dan een zeer flauwe schets ontwerpen, omdat de berichten omtrent die kerkelijke geschiedenis schaarsch zijn. Het weinige dat wij gevonden hebben, vinde hier echter een plaats.

Schellingerland behoorde in de Middeleeuwen tot het bisdom Utrecht. De ingezetene bevolking had dan ook jaarlijks haar vast aandeel bij te dragen tot de inkomsten van den bisschop en dit bestond, althans in de 14de eeuw, niet in een somme gelds, maar in een partijtje visch.¹⁾

Verder was het eiland kerkelijk ingedeeld bij het aartsdiakenschap van den proost der St. Janskerk te Utrecht; en aan dien geestelijke moest de kerk van Hoorn 8, die van Midsland 6, Zuidkerk op Suryp 7, de kapel Eenpoort 6 en de kapel Vijfpoort 8 goudguldens betalen.²⁾

Eindelijk vormde der Schelling als onderdeel van dit aartsdiakenschap (of proostdij) een afzonderlijk deken-

¹⁾ *Regist. en Rek. v. h. Bisdom Utrecht* (1325—26) ed. S. Muller. Dl. I, 567 „pro piscibus in Scellinghe.”

²⁾ *Oudh. en Gestichten v. Friesl.* Dl. II, 284.